

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE TÜKENMİŞLİK (UŞAK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ) STUDENT BURNOUT IN FACULTY OF ISLAMIC SCIENCE

Nazım BAYRAKDAR *

Öz

Örgün ya da yaygın eğitim kurumlarında halka nitelikli bir din eğitimi hizmeti sunulabilmesi, bu kurumlarda görev yapmakta olan din eğitimcilerinin sahip oldukları mesleki donanım düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Halka din eğitimi hizmeti verecek bireylerin, ihtiyaçları olan mesleki donanımı kazanabilecekleri yegâne yükseköğretim kurumu ise İlahiyat / İslami İlimler Fakültesidir. Öğrencilerin fakültede aldıkları derslerden azami ölçüde istifade edebilmeleri için tükenmişlik gibi psikolojik problemlere karşı kendilerini korumaları gerekir. Zira öğrenci tükenmişliği, öğrencilerin okul ortamında karşılaştıkları sorunların üstesinden gelememelerine bağlı olarak, okulları ile aralarındaki duygusal bağların zayıflaması durumunu ifade etmektedir. Okulu ile arasındaki duygusal bağları zayıflayan öğrencilerin derslerine yoğunlaşmaları oldukça zordur. Bu bakımdan fakülteler, öğrencileri psikolojik açıdan olumsuz etkileyen unsurları göz ardı etmemelidir. Tükenmişlik bugüne kadar çoğunlukla çalışılan meslekle ilgili bir problem olarak görülmüştür. Ancak son yıllarda bu anlayış değişmiş, tükenmişlikle ilgili araştırmaların kapsamına henüz bir meslek sahibi olmayan öğrenciler de dâhil edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik durumları ile ilgili ülkemizde henüz bir araştırma yapılmamıştır. Tarama modeline göre yapılan bu araştırmanın amacı, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik durumlarını çeşitli değişkenler açısından ortaya koymaktır. Araştırma sürecinde veriler, anket formu ve tükenmişlik ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler, ders esnasında yapılan toplu görüşmelerde öğrenciler tarafından dile getirilen hususlarla desteklenerek yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin cinsiyetlerine, öğrenim türüne, fakülteyi isteyerek tercih etme ve atanma kaygısı yaşama durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Okudukları program türü, mezun oldukları lise türü, memleketlerinde okuma durumu, üniversite masraflarının karşılanmasını sağlayacak ekonomik imkânlarla sahip olma durumu değişkenlerinin ise İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı ölçüde farklılaşma oluşturmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Öğrenci Tükenmişliği, İlahiyat Fakültesi.

Abstract

Formal or non-formal education in the public service to be offered a qualified religious education is closely related to the level of professional equipment owned by religious educators who work in these institutions. Religious education is to serve the individual needs of the professional equipment can only earn higher education institutions of Theology / Faculty of Islamic Sciences is. To the maximum extent they can benefit from courses taken against students at the Faculty of Theology of psychological problems such as burnout need to protect themselves. Because burnout, depending on the students overcome the problems they face in the school environment to failing, which means the weakening of the emotional bond between the schools. It is difficult that students concentrate on courses for the state of weakening of the emotional bond between the schools. In this regard, schools should not ignore the factors that affect students psychologically negative terms. Burnout often been seen as a problem working profession. However, this perception has changed in recent years, students have also begun to be included in the research on burnout. However, the Faculty of Theology in our country about the burnout of the students has yet to be research. The aim of this study according to the survey model, the Faculty of Islamic Sciences is to determine burnout status of students in terms of different variables. In the process of research data have been obtained by applying the burnout scale and survey form. The obtained data were interpreted by supporting the students' opinions. As a result of research, it was found that students' burnout level is difference according of gender, kind of education, concern of appointment and choose willingly to faculty.

Keywords: Burnout, Student Burnout, Theology Faculty.

Giriş

Ülkemizde son dönemde ardı ardına birçok İlahiyat / İslami İlimler fakültesi açılmıştır. Yeni kurulan her fakülte gibi bu fakültelerde de çeşitli eksikliklerin bulunması ve aksaklıkların yaşanması doğaldır. Ancak bu eksikliklerin bir an önce tespit edilmesi ve giderilmesine yönelik tedbirlerin alınması oldukça önemlidir. Zira söz konusu eksiklikler, bu fakültelerde sunulan eğitim hizmetinin niteliğini olumsuz etkileyebilir. Kayıt yaptırdığı fakültede nitelikli bir eğitim hizmeti almak her öğrencinin hakkıdır. Fakültede eğitim-öğretim faaliyetleri başladıktan sonra çeşitli bahanelerin arkasına sığınarak öğrencilere nitelikli bir eğitim hizmeti sunulamamasını mazur göstermeye çalışmak plansız iş yapıldığını ve kervanı yolda düzme anlayışının devam ettiğini gösterir. Son yüzyılda eğitim-öğretim alanında büyük umutlarla atılan birçok adımın fiyasko ile neticelenmesinin en önemli nedenlerinden birinin bu çarpık anlayış olduğu unutulmamalıdır.

İslami İlimler fakültesini tercih ederken öğrenciler doğal olarak, fakülte ile ilgili çeşitli beklentiler içerisinde olurlar. Bu beklentiler fakültenin fiziki yapısı, sosyo-kültürel imkânları, öğretim elemanları ya da

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı.

derslerle ilgili olabilir. Öğrenim hayatına başladığı fakültede beklentilerine cevap alamayan öğrenciler, hayal kırıklıkları yaşayabilirler. Bu hayal kırıklıkları, birtakım psikolojik problemlere kapı aralayabilir. Bu problemlerin en önemlilerinden birisi tükenmişliktir.

Tükenmişlik büyük ölçüde meslekle ilgili bir problem olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte ilk olarak kullanılmaya başlandığı 1970'li yıllardan bu yana araştırmacıların tükenmişlik problemine bakış açılarında bazı farklılaşmalar meydana geldiğini de belirtmek gerekir. İlk dönemde tükenmişlik, insanlara yüz yüze hizmet vermeyi gerektiren öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik, polislik gibi mesleklerde çalışan kişilere ait bir problem olarak görülmüş ve araştırmalar bu tür mesleklerde çalışan bireyler üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci dönemde ise tükenmişliğin insanlara yüz yüze hizmet vermeyi gerektiren mesleklerde çalışan bireylerle sınırlı bir problem olmadığı ortaya konulmuş ve araştırma sahası genişletilmiştir. Üçüncü aşamada ise tükenmişliğin sadece meslek çalışanları için söz konusu olmadığı ortaya konulmuş ve araştırmalara henüz bir meslek sahibi olmayan gruplar, örneğin öğrenciler de dâhil edilmeye başlanmıştır. (Çapulcuoğlu, 2013: 27) Bunda tükenmişlik problemini yoğun bir şekilde yaşayan çalışanın mesleğine, çalıştığı kuruma, birlikte çalıştığı meslektaşlarına ve hizmet verdikleri kişilere karşı hissettiği olumsuz duyguların benzerini, tükenmişlik problemi yaşayan öğrencilerin öğrenciliğe, okumakta oldukları okula ve öğretmenlerine karşı hissetmelerinin etkisi olabilir. Tükenmişliğin öğrencileri de ilgilendiren bir problem olarak görülmesinde, öğrencilik döneminde bazı bireylerin başarılı olma baskısını üzerlerinde yoğun bir şekilde hissetmeleri, okulları ve öğretmenleri ile ilgili bazı beklentilerinin karşılanmaması, kendilerini yoğun ders yükü altında hissetmeleri gibi nedenlerle yaşadıkları yoğun stresin de etkisi olabilir. Zira birçok araştırmacıya göre tükenmişlik, uzun süreli ve yoğun olarak yaşanan stres yaşantısının ortaya çıkardığı bir problemdir. (Özdemir, 2015: 7)

Tükenmişlik problemine ilk olarak dikkat çeken araştırmacı Freudenberger'dir. Freudenberger'e göre tükenmişlik, aşırı talep ve beklentilerden dolayı çalışan bireyin enerji kaynaklarının tükenmesi durumunu ifade etmektedir. (Freudenberger, 1974: 159) Kendi adıyla anılan tükenmişlik ölçeğini de geliştiren Maslach ise tükenmişliği; *"iş gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlar geliştirme şeklinde yansımaları ile oluşan bir sendrom"* (Maslach, 1981: 99) şeklinde tanımlamaktadır.

Tükenmişlik, bireyin çalışma hayatında yaşadığı olumsuzluklara verdiği duygusal bir tepkidir. Söz konusu olumsuzlukların düzeleceğine dair ümitlerin tükenmeye başlaması, tükenmişlik sürecine girildiğini göstermektedir. Çalışma hayatında karşılaşılan güçlüklerin etkisiyle hissedilen yetersizlik, çaresizlik ve suçluluk gibi olumsuz duygular ise tükenmişlik probleminin daha da derinleştiğine işaret etmektedir.

Tükenmişlik sürecine girmiş birey işine, işyerine ve kendine karşı olumsuz tutumlar geliştirebilmektedir. Başlangıçta oldukça önemli, anlamlı, mutluluk kaynağı olarak görülen meslek, tükenmişlik sürecine girmiş birey için bütün anlamını kaybedebilmekte; stres ve huzursuzluk kaynağı haline dönüşebilmektedir.

Maslach, tükenmişliğin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalmadan oluşan üç boyutlu bir sendrom olduğunu belirtmekte ve bu boyutlar arasında aşamalı ilişki bulunduğunu iddia etmektedir. (Maslach, 1984: 134) O'na göre tükenmişlik duygusal tükenme ile başlamaktadır. Duygusal tükenme duyarsızlaşmaya, duyarsızlaşma ise kişisel başarı hissini azaltmaya yol açmaktadır. Öğrenci tükenmişliği problemini doğru anlayabilmek için Maslach'ın belirttiği bu üç boyutun ne anlam ifade ettiğinin bilinmesi gerekir.

Duygusal Tükenme: Duygusal tükenme, öğrencilerin öğrencilikle ilgili görevlerine yoğunlaşmalarına engel olacak seviyede kendilerini fiziksel ve ruhsal enerjiden yoksun hissetmelerini ifade etmektedir. Duygusal tükenmenin belirtileri arasında halsizlik; fakülteye / okula gitme, derse katılma ve ders çalışma konusunda isteksizlik, heyecan ve coşku kaybı ön plana çıkmaktadır. Fakültede dersleri olduğu günler sabah uyanmakta güçlük çeken, fakültedeki derslerine zoraki / gönülsüz bir şekilde giren, derslerin bitiminde kendini savaştan çıkmış gibi halsiz / bitkin hisseden, ders çalışma hevesi kaybolmuş öğrencilerin duygusal tükenme boyutunda tükenmişlik problemi yaşadıkları rahatlıkla söylenebilir. Duygusal tükenme, tükenmişliğin en kritik ve belirleyici boyutudur.

Duyarsızlaşma: Duyarsızlaşma, öğrencilerin öğrenci olmalarından kaynaklanan sorumluluklarını ciddiye almamaları, boş vermeleri durumunu ifade etmektedir. Duyarsızlaşma boyutunda tükenmişlik yaşayan öğrenciler için dersler, istifade edilmesi gereken birer fırsat olarak görülmez. Onlar için ders bir yüküdür ve bu yükün hafifletilmesi için devamsızlık hakkı son sınırına kadar kullanılmalıdır. Derse girilen zamanlarda ise ders mümkün mertebe kaynatılmaya çalışılmalıdır. Ders esnasında çeşitli tavır ve davranışları ile sınıftaki arkadaşlarını ve dersin hocasını rahatsız etmeye çalışan, dersin verimli geçmesine katkı sağlama gibi bir derdi olmayan, hocaların verdiği ödevleri mecbur olmadıkları sürece ciddiye almayan öğrencilerin duyarsızlaşma boyutunda tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir.

Kişisel Başarı Hissinde Azalma: Kişisel başarı hissinde azalma, öğrencilerin kendilerini yetersiz ve başarısız olarak değerlendirmelerini ifade etmektedir. Bu boyutta tükenmişlik yaşayan öğrenciler sıklıkla, fakülte hayatına başlamalarından bu yana kendilerini istedikleri ölçüde geliştiremediklerini, fakülte hayatından sonra başlayacakları mesleklerine hazırlanma noktasında çok yetersiz kaldıklarını düşünürler. Ancak onları tükenmişliğe götüren asıl sebep, söz konusu yetersizliklerini telafi etme ümitlerini büyük ölçüde kaybetmiş olmaları ve bu nedenle suçluluk ve çaresizlik gibi duyguları yoğun bir şekilde yaşamalarıdır.

Tükenmişlik Süreci

Tükenmişlik, öğrencilerin fakültede kendilerini olumsuz etkileyen olaylara / durumlara verdikleri anlık bir tepki değildir. Tükenmişlik, öğrencilerin üstesinden gelemedikleri sorunlara verdikleri nispeten kalıcı bir tepkidir. Kalıcılık derken, tükenmişliğin bir günlük ya da birkaç haftalık geçici bir problem olmadığı anlatılmak istenmektedir. Yoksa tükenmişlik problemi başladıktan sonra düz bir çizgide ilerlemek zorunda değildir. Bireyin problem çözme yeteneğine ve sosyal çevresinden alacağı destek durumuna göre tükenmişlik süreci tersine de dönebilir.

Tükenmişlik sürecinde bireyin algılarında, tutumlarında, beklentilerinde, motivasyon durumunda değişimler meydana gelmektedir. Tükenmişlik sürecinin yönü ve hızı büyük ölçüde söz konusu değişimler tarafından tayin edilmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin öğrenim gördükleri okula yönelik algılarını ve tutumlarını; okul ile ilgili beklentilerini ve derslere yönelik motivasyonlarını etkileyen her unsurun, tükenmişlik sürecini de etkilediği söylenebilir.

Tükenmişlik sürecinin alt yapısı çocukluk yıllarından itibaren oluşmaya başlamaktadır. Zira tükenmişlik, bireyin kişilik yapısından, inançlarından, değerlerinden ve hayata bakış açısından bağımsız olarak gelişen bir süreç değildir. Bireyin kişilik yapısının, inanç ve değerler dünyasının büyük ölçüde çocukluk yıllarında oluştuğu bir gerçektir. Bu bakımdan tükenmişliğin, öğrencilerin sadece öğrencilik yıllarında yaşadıkları olumsuz deneyimlerle açıklanmaya çalışılması, probleme bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmadığını gösterir.

Tükenmişlik Süreci ve Stres

Stres, organizmanın fiziksel ve ruhsal güvenliği açısından tehdit olarak gördüğü uyarıcılara karşı verdiği duygusal yönü ağır basan bir tepkidir. (Baltaş, Baltaş, 2012: 26) Stres, her insanın değişik ölçülerde yaşadığı bir problemdir. Hadd-i zatında stres, bireyin tahammül sınırlarını zorlamadığı sürece birey için bir problem değil, fırsat olarak da görülebilir. Çünkü az miktardaki stresin organizmayı belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçmeye, olumlu davranışlarda bulunmaya yöneltebildiği belirtilmektedir. (Aydın, 2010: 7)

Birçok öğrenci için stresin en yoğun şekilde yaşandığı yerlerin başında okul ortamı gelmektedir. Öğrenciler okul ortamında başarılı olma yönünde üzerlerinde bir baskı hissedebilirler. Bu baskı nedeniyle onlar özellikle sınav zamanlarında yoğun bir şekilde stres problemi yaşayabilirler. Öğrencilerin okul ortamında stres yaşamalarının tek nedeni sınavlar da olmayabilir. Bazı öğretmenlerin ya da okul idarecilerinin kişilik özelliklerinden ya da disiplin anlayışlarından kaynaklanan nedenlerle öğrenciler okul ortamında kendilerini tehdit altında hissedebilir; cezaya maruz kalma ve aşağılanma kaygısı yaşayabilirler.

Araştırmacılar stres ile tükenmişlik arasında yakın ve oldukça güçlü bir ilişkinin bulunduğunu belirtmektedir. (Çalgan, Yeğenoğlu, Aslan, 2009: 31) Birçok araştırmacı tükenmişliğin, yüksek düzeyde yaşanan ve baş edilemeyen stres yaşantısının bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. (Kayabaşı, 2008: 192) Kısa vadede strese neden olan bazı durumların, uzun vadede tükenmişliğe yol açabildiğine dikkat çekilmektedir. (Çimen, 2007: 35)

Öğrencilerin okul ortamında yaşadıkları stresin düzeyi ve süresi tükenmişlik problemini ne ölçüde yaşayacaklarını belirleyen çok önemli bir faktördür. (Özdemir, 2015: 7) Bu bakımdan öğrencilerin tükenmişlik probleminde karşı kendilerini korumalarına yardımcı olabilmek adına atılabilecek en önemli adımlardan birisi, fakülte ortamında stres yaşamalarına yol açan faktörleri tespit etmek ve bu faktörlerin bertaraf edilmesi için gerekli tedbirleri almaktır.

Tükenmişlik Sürecinin Aşamaları

Araştırmacılara göre tükenmişlik dört aşamalı bir süreçtir (Çam, 1989: 20-22):

İdealizm Aşaması: İdealizm enerjinin, coşkunun, umutların, beklentilerin ve motivasyonun zirvede olduğu aşamayı temsil etmektedir. Bu aşamada bulunan öğrenciler için öğrencilikle ilgili görev ve sorumlulukları her şeyden önce gelir. Onlar, öğrenciliğe ve fakültelerine öyle bir bağlanmışlardır ki, okulları ve dersleri için hayatlarının diğer alanlarını ihmal edebilirler. Geceleri sabahlara kadar ders çalışıp uykusuz kalmak bu aşamada onlar için henüz bir sorun olarak görülmemektedir.

Durgunlaşma Aşaması: Öğrencilerin kendi kendilerine, "acaba ben kendimi derslere bu kadar kaptırarak yanlış mı yapıyorum? Kendimi niye bu kadar yıpratıyorum ki; çok fazla çalışsam da bu

fakülteden zaten rahatlıkla mezun olabilirim” şeklinde düşünmeye ve sorular sormaya başladıkları aşamadır. Ancak öğrenciler bu aşamada henüz idealistliklerini ve coşkularını kaybetmiş değillerdir.

Engellenme Aşaması: Bu aşamada bulunan öğrenci, bir öğrenci olarak üzerine düşeni fazlasıyla yapmış olduğu kanaatinde olmakla birlikte, emeklerinin karşılığını alamamanın hayal kırıklığını yaşamakta, yaşadığı bazı sorunların kendini derslere fazlaca kaptırmasından ve hayatın diğer alanlarını ihmal etmesinden kaynaklandığı düşüncesine kapılmaktadır. “Kendimi derslerime adadım, geceleri uykusuz kalıp ders çalıştım, kendime ve arkadaşlarıma yeterince vakit ayırmadım. Peki, sonuçta ne kazandım? Kendimi yeterince geliştirebildim mi? Hayır. Hedeflediğim not ortalamasını tutturabildim mi? Hayır. Üstelik arkadaşlarım tarafından dışlandım, psikolojim bozuldu. Yeterince uyuyamadığım için sağlık sorunları yaşamaya başladım” vb. düşünceler oluşur.

Öğrencinin fakülteye ve derslere karşı hissettiği güzel duygular engellenme aşamasında yerini yavaş yavaş olumsuz duygulara terk etmeye başlar. Söz konusu olumsuz duygular onun fakülte ile ilgili birtakım sorunları / eksiklikleri gözünde çok fazla büyütmesine, fakülte yönetimine ve bazı hocalarına karşı suçlayıcı bir tavır takınmasına yol açabilir.

Umursamazlık Aşaması: Bu aşamada bulunan öğrenci, işlerin yoluna gireceğine dair umutlarını tamamen kaybetmiştir. Kendisi için ileride her şeyin daha kötü olacağına kanaat getirmiştir. Ders çalışmak, kitap okumak, kendini geliştirmek gibi şeyler onun için artık hiçbir anlam ifade etmemektedir. O kendini artık başka şeylerle tatmin etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, mezun olabilmek için sınavları geçmesi gerektiğini, sınavları geçebilmek için de ders çalışması gerektiğini; ayrıca derslere devam etmemesi durumunda devamsızlıktan kalabileceğini düşündüğünde onun fakülteye ve derslere karşı öfkesi daha da artmaktadır. Fakülte onun için artık zoraki gidilen, bir an önce bitirilip uzaklaşılması gereken bir yerdir.

Tükenmişlik sürecine dair yukarıdaki ifadelerden idealist olmanın, tükenmişlik açısından bir risk oluşturduğu sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Elbette her öğrenci idealist olmalı; öğrencilik sürecini ideallerini gerçekleştirmenin bir aracı olarak görmeli ve değerlendirmelidir. Burada problem idealist olmak değil; ideallerin gerçekleşmesini sağlayacak sağlam bir karaktere, çelik gibi bir iradeye, azim ve kararlılığa; sağlıklı kararlar alma ve problem çözme becerisine yeterince sahip olmamaktır. İdealler, sağlam bir kişilik zeminine oturtulamayınca en ufak sarsıntılar karşısında bile birey için hemen bir zaaf haline dönüşebilmektedir. Tükenmişliğin sadece idealist öğrencileri ilgilendiren bir sorun olarak görülmesi de yanlıştır. Zira hiç istemediği halde İslami İlimler Fakültesini tercih etmek durumunda kalmış ve bu nedenle fakülte hayatına çok isteksiz, heyecansız, beklentisiz, umutsuz başlayan öğrenciler de tükenmişlik problemini yoğun bir şekilde yaşayabilirler.

Araştırmacılar tükenmişliğin bulaşıcı bir hastalık gibi hızlı bir şekilde yayılma potansiyeli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. (Ardıç, Polatçı, 2009: 35) Tükenmişlik problemini yoğun şekilde yaşayan bir öğrencinin tavır ve davranışlarının sınıftaki diğer arkadaşlarını olumsuz etkilemesi kuvvetle muhtemeldir. Onun okul, dersler, öğretmenler ile ilgili sızlanmaları, suçlayıcı ve aşağılayıcı tavırlar içerisine girmesi ya da sınıfta sürekli huzursuzluk çıkarması bazı öğrencilerin tahammül sınırlarını zorlayabilir ve okuldan soğumasına yol açabilir. Bu nedenle öğrencilerin tükenmişlik problemi hakkında bilgilendirilmeleri ve uyanık olmalarının sağlanması oldukça önemlidir.

Öğrencilerin kişilik yapılarından, okudukları fakültenin şartlarından, fakültedeki arkadaşları ve hocaları ile ilişkilerinin niteliğinden kaynaklanan birçok faktör tükenmişlik sürecinde rol oynayabilir. Tükenmişlik sürecinde rol oynayan faktörler kişisel ve çevresel olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. (Barutçu, 2008: 546) Ancak bu noktada önemle belirtmek gerekir ki; hiçbir faktör tek başına öğrenci tükenmişliğine yol açabilecek potansiyele sahip değildir. Yani diğer bütün durumlar olumlu iken tek bir olumsuzluk öğrencilerde tükenmişliğe yol açmaz. Öğrenci tükenmişliği tek bir faktörle açıklanabilecek bir problem değildir. Tükenmişlik kişisel faktörler ile çevresel faktörlerin bileşiminin bir sonucudur. Bununla birlikte kişisel özellikler bireyin çevresel faktörleri nasıl algılayacağına, onlardan nasıl / ne ölçüde etkileneceğinde temel belirleyici olması yönüyle tükenmişlik probleminin ortaya çıkmasında birincil faktör olarak görülebilir. (Tümkaya, 2000: 2)

Aynı fakültede, aynı koşullarda öğrenim görmesine rağmen bazı öğrenciler yüksek düzeyde tükenmişlik yaşarken bazı öğrenciler tükenmişlik problemini hiç yaşamayabilir. Bu durum fakülte ortamına ait koşulların öğrenci tükenmişliğinde tek başına belirleyici bir faktör olamayacağını göstermektedir. Ancak bu, fakülte ortamına ait olumsuz koşulların öğrencilerin yaşadığı tükenmişlik problemi üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmez. Fakülte ortamına ait bazı olumsuzluklar, diğer faktörlerin de devreye girmesiyle, öğrencilerin tükenmişlik problemini daha yoğun bir şekilde yaşamalarına yol açabilir.

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik problemini yoğun bir şekilde yaşamaları birçok yönden olumsuz sonuçlar doğurabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki; tükenmişlik problemini yoğun bir şekilde yaşayan ve bu problemin üstesinden gelmeyi başaramayan öğrencilerin öğrencilik sürecini verimli bir şekilde geçirebilmeleri mümkün olmaz. Verimli bir öğrencilik dönemi geçiremeyen öğrencilerin

mesleklerini başarılı bir şekilde icra edebilmeleri; halka nitelikli bir din eğitimi hizmeti sunabilmeleri oldukça zordur. Dolayısıyla tükenmişlik probleminin onların hem bugün bir öğrenci olarak hem de gelecekte bir meslek çalışanı olarak başarı ve huzur düzeylerini olumsuz etkileme potansiyeline sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bakımdan İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik problemini ne ölçüde yaşadıklarının tespit edilmesi amacına yönelik olarak yapılacak bilimsel araştırmalar önem arz etmektedir. Ancak bugüne kadar bu konuda herhangi bir bilimsel araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik durumları nedir? Sorusuna cevap aranmıştır. Bu temel problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
2. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri okumakta oldukları program türüne göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
3. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri öğrenim türlerine göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
4. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri mezun oldukları lise türüne göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
5. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri fakülteyi isteyerek tercih etme durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
6. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri ekonomik açıdan zorluk yaşama durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
7. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri memleketlerinde okuma durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?
8. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri atanma kaygısı yaşama durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?

Araştırma tarama modeline göre yapılmıştır. Tarama modeli, var olan durumu ya da gerçekliği kendi koşulları içinde, olduğu gibi araştırıp açıklamak esasına dayanır. (Karasar, 1995: 77) Tarama modelinde araştırma konusu ile ilgili veriler toplanır, sınıflandırılır, düzenlenir ve çözümlenmeye tabi tutulur. Bu süreçte araştırmacı, araştırmaya konu ettiği gerçekliği tanımlar, söz konusu gerçeklik üzerinde etkili olan faktörleri tespit eder ve elde ettiği verileri yorumlayıp değerlendirerek genellemelere ulaşmaya çalışır.

Araştırma tarama modellerinden birisi olan ilişkisel tarama modeline göre yapılacaktır. İlişkisel tarama modelinde amaç, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ortaya koymaktır. (Karasar, 1995: 81)

Araştırmanın evrenini, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluştururken; örneklemini Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde 2. ve 3. sınıflarda okuyan öğrenciler arasından tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 253 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği ve tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun hazırlanması sürecinde uzman görüşlerine de başvurulmuştur. Asıl uygulama yapılmadan önce yeterli sayıda öğrenciyle anket formunun ön uygulaması yapılmış; ön uygulamadan elde edilen sonuçlara göre son düzeltmeler yapılmış ve anket formu uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Araştırmada İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerini tespit etmek için Schaufeli ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Çapri, Gündüz ve Gökçakan (Çapri, Gündüz, Gökçakan, 2011: 134-147) tarafından yapılan öğrenci tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, üzerinde istatistiki işlemler yapılabilmesi için SPSS 21.0 paket programına yüklenmiştir. Araştırmaya katılacak öğrencilerin sosyo-demografik bazı özelliklerine göre dağılımlarını ortaya koymak amacıyla yüzde ve frekans hesaplamaları yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemek için normal dağılım gösteren iki grupta bağımsız değişkenlerin karşılaştırılmasında t- testi; normal dağılım gösteren ikiden fazla grupta bağımsız değişkenlerin karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) testi kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerle ilgili yapılacak analiz ve değerlendirmelere esas kabul edilecek anlamlılık düzeyi, 05 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerine uygulanan tükenmişlik ölçeği ve anket formu ile ilgili elde edilen istatistiki veriler tablolar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

1.İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Cinsiyet Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan t- testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t-Testi Tablosu

Tükenmişlik Boyutları	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	t	p
Duygusal Tükenme	Bayan	177	10,95	4,22	1,730	,085
	Bay	75	9,90	4,77		
Duyarsızlaşma	Bayan	177	5,90	3,89	-1,504	,134
	Bay	75	6,73	4,16		
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	Bayan	177	6,98	2,67	3,071	,002*
	Bay	75	5,85	2,64		

Tablo 1’e bakıldığında, araştırmaya katılan bayan öğrencilerin tükenmişlik ölçeğine ait ortalamalarının duygusal tükenme ve kişisel başarı hissinde azalma boyutlarında erkek öğrencilerin ortalamasından daha yüksek; duyarsızlaşma boyutunda ise daha düşük olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki bu farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek için t- testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarındaki puan ortalamaları arasındaki farkın istatistikî açıdan anlamlı düzeyde olmadığı; kişisel başarı hissinde azalma boyutundaki farkın ise anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu veriler, kişisel başarı hissinde azalma boyutunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla tükenmişlik yaşadıkları anlamına gelmektedir. Sonucun bu şekilde çıkmasında, araştırmanın yapıldığı fakültede bayan öğrenciler ile erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda ders görmeleri nedeniyle sınıf mevcutları arasında oluşan dengesizliğin rolü olabilir. Zira özellikle 2. ve 3. sınıflarda okumakta olan bayan öğrencilerin sınıf mevcutları erkeklerin iki katından bile fazladır. Örneğin ilahiyat programı normal öğretim 2. sınıfta okumakta olan erkeklerin sınıf mevcudu 20 iken bayan öğrencilerin sınıf mevcudu 65’tir. Sınıf mevcudunun, derslerin verimliliği üzerindeki etkisi hiç kimsenin yadırgamayacağı bir gerçektir. 65 kişilik sınıfta özellikle de arka sıralarda oturan bayan öğrenciler kendileriyle yapılan görüşmelerde, derse giren öğretim elemanlarının sesini duymakta bile güçlük çektiklerini, derslere yeterince motive olamadıklarını ve derslerin kendileri açısından verimsiz geçtiğini belirtmişlerdir. Fakülte yöneticileri, bayan öğrencilerin bulunduğu sınıfların ikiye bölünerek azaltılmamasına, fakültede yeterli sayıda öğretim elemanı bulunmamasını gerekçe olarak göstermişlerdir. Bu durumda, bayan öğrencilerle erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda okuması uygulamasının yeniden gözden geçirilmesi, en makul seçenek olarak görünmektedir.

2. İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Okumakta Oldukları Program Türüne Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin okumakta oldukları program türüne göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan t- testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Okumakta Oldukları Program Türüne Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t-Testi Tablosu

Tükenmişlik Boyutları	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	t	p
Duygusal Tükenme	İlahiyat	130	10,40	4,68	-,906	,36
	İDKAB	123	10,90	4,09		
Duyarsızlaşma	İlahiyat	130	5,95	4,02	-,855	,39
	İDKAB	123	6,38	3,93		
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	İlahiyat	130	6,64	2,78	,059	,95
	İDKAB	123	6,62	2,65		

Tablo 2’ye bakıldığında, araştırmaya katılan İDKAB programı öğrencilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ait puan ortalamalarının ilahiyat programında okumakta olan öğrencilerin puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Kişisel başarı hissinde azalma boyutuna ait ortalamaların ise birbirine çok yakın olduğu dikkat çekmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek için t- testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın hiçbir boyutta istatistikî açıdan anlamlı düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu veriler, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin okumakta oldukları program türüne göre farklılaşmadığı anlamına gelmektedir.

3. İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Öğrenim Türüne Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin öğrenim türlerine göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan t- testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Öğrenim Türlerine Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t-Testi Tablosu

Tükenmişlik Boyutları	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	t	p
Duygusal Tükenme	Normal Öğretim	126	10,03	4,47	-2,190	,002*
	II. Öğretim	127	11,24	4,27		
Duyarsızlaşma	Normal Öğretim	126	5,61	4,04	-2,210	,002*
	II. Öğretim	127	6,70	3,85		
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	Normal Öğretim	126	6,59	2,81	-,240	,81
	II. Öğretim	127	6,67	2,62		

Tablo 3'e bakıldığında, araştırmaya katılan ikinci öğretim öğrencilerine ait puan ortalamasının tükenmişliğin her üç boyutunda da normal öğretim öğrencilerine ait puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılık düzeyini tespit etmek için t- testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ait puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu veriler, ikinci öğretim öğrencilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında yaşadıkları tükenmişliğin normal öğretim öğrencilerinden daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. İkinci öğretim öğrencileri ile yapılan toplu görüşmelerde öğrencilerin önemli bir bölümü, derslerinin geç saatlere kadar devam etmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu görüşmelerde ayrıca, tükenmişlik problemi yaşadığını belirten ikinci öğretim öğrencilerinin, üniversite sınavında hedefledikleri puanı alamadıkları ve bu nedenle hedefledikleri fakülteye yerleşemedikleri anlaşılmıştır. Bu öğrenciler için İslami İlimler Fakültesinde okumak, isteyerek yapılan bir tercih değil, başka seçenek olmamasının yol açtığı zorunlu bir yönelimdir. Bu durum, ortaöğretim kurumlarında öğrencilere meslek seçimi konusunda yapılan rehberliğin yetersizliğini aklı getirmektedir. Çünkü meslek seçimi konusunda bilinçli olan öğrencilerin, sırf açıkta kalmayayım düşüncesiyle hiç arzu etmedikleri, kişilik yapılarıyla, ilgi ve yetenekleriyle uyumlu olmayan bölümlerde okumaya yönelmeleri beklenmez.

4.İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin mezun oldukları lise türüne göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan t- testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t-Testi Tablosu

Tükenmişlik Boyutları	Mezuniyet	N	$\bar{X}$	S	t	p
Duygusal Tükenme	İHL	140	10,56	4,386	-,321	,749
	Diğer	113	10,74	4,447		
Duyarsızlaşma	İHL	140	5,97	3,787	-,848	,397
	Diğer	113	6,39	4,209		
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	İHL	140	6,45	2,707	-1,170	,243
	Diğer	113	6,85	2,718		

Tablo 4'e bakıldığında, araştırmaya katılan İHL mezunu öğrencilerine ait puan ortalamasının tükenmişliğin her üç boyutunda da diğer liselerden mezun olan öğrencilere ait puan ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki bu farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için t- testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın her üç boyutta da istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu veriler, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı anlamına gelmektedir. Demek ki, İHL dışındaki liselerden mezun olan öğrencilerin, Arapça başta olmak üzere İslami İlimler Fakültesinde alacakları derslere temel teşkil eden birçok dersi lise düzeyinde okumamış olmaları tükenmişlik problemi açısından önemli bir risk teşkil etmemektedir.

5.İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin, Memleketlerinde Okuma Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin memleketlerinde okuma durumlarına göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan t- testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Memleketlerinde Okuma Durumlarına Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t-Testi Tablosu

Tükenmişlik Boyutları	Memleket	N	$\bar{X}$	S	t	p
Duygusal Tükenme	Uşak	27	10,22	4,838	-,526	,599
	Diğer	226	10,69	4,360		
Duyarsızlaşma	Uşak	27	6,11	4,457	-,070	,944
	Diğer	226	6,16	3,929		
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	Uşak	27	6,77	2,778	,286	,775
	Diğer	226	6,61	2,712		

Tablo 5'e bakıldığında, kendi memleketlerinde okumakta olan öğrencilerin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ait puan ortalamasının başka illerden gelen öğrencilere ait ortalamadan düşük olduğu görülmektedir. Kişisel başarı hissinde azalma boyutunda ise kendi memleketlerinde okumakta olan öğrencilere ait ortalamasının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek amacıyla t- testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın her üç boyutta da anlamlı düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu veriler, araştırmaya katılan öğrencilerin tükenmişlik düzeylerinin, kendi memleketlerinde okuma durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmadığı anlamına gelmektedir. Bu sonuçtan hareketle, memleketinden uzak illerde öğrenim görmeyen tükenmişlik açısından önemli bir risk teşkil etmediği söylenebilir.

6. İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Ekonomik Açından Zorluk Yaşama Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin, üniversite masraflarını karşılayacak maddi imkâna sahip olma durumlarına göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Üniversitede Okuma Masraflarını Karşılacak Maddi İmkâna Sahip Olma Durumlarına Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren Anova Testi Tablosu

Üniversite masraflarını karşılayacak maddi imkânlara yeterince sahibim.							
Cevaplar		Tamamen Katılmıyorum	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Tükenmişlik Boyutları	N	57	120	42	24	9	253
Duygusal Tükenme	$\bar{X}$	9,82	10,67	11,40	11,16	11,00	10,66
	SS	4,005	4,342	4,983	4,177	5,454	4,404
	F	,904					
	P	,462					
Duyarsızlaşma	$\bar{X}$	5,473	5,983	7,023	6,708	7,222	6,154
	SS	3,780	3,902	4,279	4,408	3,492	3,985
	F	1,253					
	P	,289					
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	$\bar{X}$	6,35	6,50	7,16	7,08	6,55	6,63
	SS	2,695	2,678	2,904	2,717	2,651	2,719
	F	,793					
	P	,531					

Tablo 6'ya bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerden, üniversite masraflarını karşılayacak maddi imkâna sahip olma konusunda olumlu görüş belirtenlere ait puan ortalamasının her üç boyutta da diğer öğrencilere ait ortalamadan düşük olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için Anova testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın her üç boyutta da istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu veriler, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin üniversite masraflarını karşılayacak maddi imkâna sahip olma durumlarına göre anlamlı ölçüde farklılaşmadığı anlamına gelmektedir.

7. İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Fakülteyi İsteyerek Tercih Etme Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin, fakülteyi isteyerek tercih etme durumlarına göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Fakülteyi İsteyerek Tercih Etme Durumlarına Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren Anova Testi Tablosu

İslami İlimler Fakültesinde okumayı bilinçli bir şekilde isteyerek tercih ettim.							
Cevaplar		Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Tükenmişlik Boyutları	N	143	62	19	15	13	252
Duygusal Tükenme	$\bar{X}$	9,85	10,91	14,63	11,33	11,76	10,66
	SS	4,522	3,829	3,303	4,303	4,044	4,404
	F	5,824					
	P	,000* (1-3,2-3)					
Duyarsızlaşma	$\bar{X}$	5,43	6,37	9,47	8,46	5,53	6,15
	SS	4,034	3,676	3,580	3,270	2,875	3,985
	F	6,348					
	P	,00* (1-3)					
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	$\bar{X}$	6,12	6,75	8,47	7,73	7,69	6,63
	SS	2,615	2,420	3,097	2,963	2,839	2,719
	F	4,838					
	P	,007* (1-3)					

Tablo 7'ye bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerden, İslami İlimler Fakültesinde okumayı isteyerek tercih ettiğini belirtenlere ait puan ortalamasının her üç boyutta da diğerlerinden daha düşük olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki bu farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek için Anova testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Test sonucunda anlamlı farkın söz konusu anket maddesine "Tamamen Katılıyorum" cevabını verenler ile "Kararsızım" cevabını verenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca duygusal tükenme boyutunda "Büyük Ölçüde Katılıyorum" seçeneğini işaretleyenler ile "Kararsızım" seçeneğini işaretleyenler arasında da anlamlı düzeyde fark bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu veriler, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakülteyi isteyerek tercih etme durumlarının, tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkili bir faktör olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte tükenmişlik düzeyi en yüksek grubu, her üç boyutta da "Kararsızım" seçeneğini işaretleyenlerin oluşturması ilginç bulunmuştur. Anlaşılan o ki, fakülteyi niçin tercih ettiğini bilmeyen, fakülte tercihlerini bilinçli bir şekilde yapmayan öğrenciler tükenmişlik problemi konusunda en riskli grubu oluşturmaktadırlar. Bu sonuç öğrencilere meslek ve bölüm seçimi konusunda yapılacak nitelikli rehberliğin önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

8. İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Atanma Kaygısı Yaşama Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin, atanma kaygısı yaşama durumlarına göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Atanma Kaygısı Yaşama Durumlarına Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren Anova Testi Tablosu

İslami İlimler Fakültesinden mezun olduktan sonra atanıp atanamayacağım konusunda kaygı yaşıyorum.						
Cevaplar	Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam

Tükenmişlik Boyutları	N	69	51	65	43	24	252
Duygusal Tükenme	—						
	X	12,33	10,88	10,53	9,27	8,20	10,66
	SS	4,089	4,150	4,579	4,289	3,810	4,404
	F	5,872					
P	,000* (1-4,1-5)						
Duyarsızlaşma	—						
	X	7,33	5,68	6,55	5,25	4,29	6,15
	SS	4,009	4,032	4,187	3,457	3,099	3,985
	F	3,875					
P	,005* (1-5)						
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	—						
	X	7,42	6,72	6,63	5,55	6,12	6,63
	SS	2,997	2,474	2,465	2,666	2,576	2,719
	F	3,48					
P	,009* (1-4)						

Tablo 8'e bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerden atanma kaygısı yaşama durumları ile ilgili anket maddesine "Tamamen Katılıyorum" cevabını verenlere ait ortalamaların tükenmişliğin her üç boyutunda da diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Test sonucunda anlamlı farkın duygusal tükenme boyutunda "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini işaretleyenler ile "Büyük Ölçüde Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum" seçeneklerini işaretleyenler arasında; duyarsızlaşma boyutunda "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini işaretleyenler ile "Kesinlikle Katılmıyorum" seçeneğini işaretleyenler arasında; kişisel başarı hissinde azalma boyutunda ise "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini işaretleyenler ile "Büyük Ölçüde Katılmıyorum" seçeneğini işaretleyenler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu veriler, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakülteden mezun olduktan sonra atanıp atanamayacakları noktasında yaşadıkları kaygı düzeyinin tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Atanma kaygısı yaşadığını açıkça belirten bazı öğrencilerle yapılan görüşmelerde İlahiyat / İslami İlimler Fakültesi sayısının son yıllarda hızla artması ve bu fakültelerin mezun vermeye başlamaları ile birlikte atanabilme ihtimallerinin her geçen yıl biraz daha azalacağı endişesini taşıdıkları anlaşılmıştır. Ayrıca öğretmenliğe atanma konusunda yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte aday öğretmenlikten asli öğretmenliğe geçişin bazı kriterlere bağlanmış olmasının da öğretmen adaylarını rahatsız ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik problemi yaşam durumlarını çeşitli değişkenler açısından ortaya koymak amacıyla yapılan bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında yaşadıkları tükenmişliğin düzeyi, cinsiyet değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır. Kişisel başarı hissinde azalma boyutunda ise bayan öğrencilerin yaşadığı tükenmişliğin düzeyi, erkek öğrencilerden anlamlı ölçüde daha yüksektir. Bayan öğrencilerin kişisel başarı hissinde azalma boyutunda daha yüksek düzeyde tükenmişlik problemi yaşamaları, fakültede gördükleri derslerden bekledikleri verimi alabilme ve ihtiyaçları olan mesleki donanımı kazanma konusundaki düşüncelerinin erkek öğrencilere nazaran daha olumsuz olduğunu göstermektedir. Özellikle 2 ve 3. sınıflarda okumakta olan bayan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenci mevcudunun, erkek öğrencilerin bulunduğu sınıflardan oldukça fazla olmasının bu durumun nedenlerinden birisi olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim söz konusu sınıflarda okumakta olan birçok bayan öğrenci, kendileriyle yapılan toplu görüşmelerde, sınıflarının kalabalık olmasının yol açtığı olumsuzluklara vurgu yapmıştır. Gerçekten de kalabalık sınıflarda, öğretim elemanlarının öğrencileri derse motive etme, sınıfta disiplini sağlama, öğrencileri aktif kılacak yöntem ve tekniklerle ders işleme, öğretimi bireyselleştirme gibi dersin verimliliğini doğrudan etkileyen konularda işleri bir hayli zorlaşabilmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmesini sağlayacak mesleki donanıma sahip olmayan öğretim elemanlarının, kalabalık sınıflarda girdikleri dersler doğal olarak yeterince verimli geçmeyecektir. Bu bakımdan fakülte yönetiminin, bayan öğrencilerin bulunduğu sınıfların öğrenci mevcudunu makul hale getirmeye yönelik tedbirleri geciktirmeden alması önem arz etmektedir.

2. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, okumakta oldukları program türüne göre anlamlı ölçüde bir farklılaşma olmadığı ortaya çıkmıştır. Anlaşılan o ki; öğrencilerin

İDKAB ya da İlahiyat programında okuyor olmaları, tükenmişlik problemi açısından önemli bir risk ya da avantaj teşkil etmemektedir.

3. İkinci öğretimde okumakta olan İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutunda yaşadıkları tükenmişliğin düzeyi, birinci öğretimde okumakta olan öğrencilerden anlamlı ölçüde daha yüksektir. Kişisel başarı hissinde azalma boyutunda yaşanan tükenmişlik düzeyleri arasında ise öğrenim türü değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilememiştir. İkinci öğretim öğrencilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşamaları, derslerinin günün geç saatlerinde başlıyor olmasından kaynaklanmış olabilir. Nitekim ders esnasında yapılan görüşmelerde, derslerin geç saatlere kadar devam etmesinden rahatsızlık duyan ikinci öğretim öğrencilerinin sayısının bir hayli fazla olduğu anlaşılmıştır. Gerçekten de halkın büyük bir kesiminin dinlenmek ya da sevdikleriyle birlikte hoş vakit geçirmek için kullandığı bir zaman diliminde fakültede derse girmek ne öğrenciler ne de öğretim elemanları açısından pek de hoş karşılanabilecek bir durum olmasa gerektir. Bu durum, fakültelerdeki ikinci öğretim uygulamasını, verimlilik açısından ele alacak bilimsel araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin imam hatip lisesinden ya da diğer liselerden mezun olmalarının, tükenmişlik problemi açısından önemli bir değişken olmadığını göstermektedir. Anlaşılan o ki; imam hatip lisesi dışındaki liselerden mezun olan öğrenciler, İslami İlimler Fakültesinde alacakları birçok dersin alt yapısını oluşturan bazı dersleri lise düzeyinde görmemiş olmalarının neden olduğu dezavantajlı durumun üstesinden gelebilmektedir.

5. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, memleketlerinde okuma durumlarına göre anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, öğrencilerin kendi memleketlerinde bulunan fakültede öğrenim görüyor olmaları, tükenmişlik problemi açısından tek başına bir risk ya da avantaj teşkil etmemektedir.

6. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, üniversite masraflarını karşılamalarını sağlayacak maddi imkana sahip olma durumlarına göre anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle öğrencilerin, öğrencilik sürecinde yaşadıkları maddi sıkıntıların tükenmişlik açısından önemli bir risk faktörü olmadığı söylenebilir. Ancak bu noktada şunu da belirtmekte fayda vardır ki; özellikle son dönemde üniversite öğrencilerine devlet tarafından düzenli olarak ödenen burs ve öğrenim kredisi miktarlarında hatırı sayılır bir artış olmuştur. Bu artış, gelir düzeyi düşük ailelerin üniversitede okumakta olan çocuklarının bir nebze de olsa rahatlamalarını sağlamış olabilir.

7. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, fakültede okumayı isteyerek tercih etme durumlarına göre anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Üstelik bu durumun, tükenmişliğin her üç boyutu için geçerli olduğu görülmüştür. Anlaşılan o ki, İslami İlimler Fakültesinde okumayı gönlünden gelerek ve bilinçli bir şekilde tercih etmeyen öğrenciler, öğrencilik sürecinde ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmakta ve bu nedenle fakültelerine karşı olumlu duygular beslemekte güçlük yaşayabilmektedir. Bununla birlikte hemen belirtmekte fayda vardır ki; tükenmişliğin her üç boyutunda da en yüksek ortalamaya sahip gruba, İslami İlimler Fakültesinde okumayı isteyerek tercih etme durumu konusunda kararsız görüş belirtenler oluşturmaktadır. Buradan hareketle, tükenmişlik problemi konusunda en riskli gruba, fakülteye hasbe'1 kader geldiğini düşünen, geliş niyeti ve amaçları net olmayan öğrencilerin oluşturduğu söylenebilir. Bu durum, özellikle de ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere meslek ve bölüm seçimi konusunda yapılacak nitelikli rehberliğin önemini ortaya koymaktadır.

8. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arasında, atanma kaygısı yaşama durumlarına göre anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Fakülteden mezun olduktan sonra atanıp atanamayacağı konusunda daha fazla kaygı yaşayan öğrencilerin tükenmişlik problemini daha yüksek düzeyde yaşadıkları belirlenmiştir. Bazı öğrencilerin, öğrencilik sürecinde atanma kaygısını yüksek düzeyde yaşamalarının, büyük ölçüde kişilik özellikleri ile alakalı bir durum olduğu söylenebilir. Zira kendini tanıyan, kabiliyetlerinin farkında olan, mesleki açıdan gerekli donanımı kazanma konusunda azimli ve kararlı olan, özgüven sahibi öğrencilerin atanma kaygısını yüksek düzeyde yaşamaları beklenmez. Buradan hareketle, öğrencilerin tükenmişlik problemini ne ölçüde yaşayacaklarını belirleyen önemli faktörlerden birinin, sahip oldukları kişilik özellikleri olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar ışığında şu öneriler getirilebilir:

1. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerine yönelik olarak, alanında uzman olan kişiler tarafından tükenmişlik problemi ile ilgili seminerler verilebilir, konferanslar düzenlenebilir. Zira tükenmişliğin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hangi faktörlerden nasıl etkilendiği ve ne gibi olumsuzluklara yol açabileceği gibi konularda yeterli bilgi birikimine sahip olan öğrencilerin, tükenmişlik problemi ile baş etmede daha başarılı olmaları beklenir.

2. İlköğretim kademesinden başlayarak öğrencileri kabiliyetlerine ve ilgi alanlarına uygun mesleklere yönlendirme konusunda profesyonel bir rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Ayrıca üniversite sınavlarına giren öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihi yapma sürecinde, sosyal çevrelerinde bulunan bazı insanların baskı ve yönlendirmelerine bağlı olarak arzu etmedikleri alanlara yönelmelerini önlemek için gerekli tedbirler alınmalıdır. Tercih süresinin uzatılarak öğrencilere alanında uzman olan kişiler tarafından rehberlik yapılmasına fırsat verilmesi bu anlamda atılacak önemli bir adım olabilir.

3. Üniversitelerin çeşitli bölümlerinde var olan ikinci öğretim uygulaması gözden geçirilebilir. İkinci öğretimde okumakta olan öğrencilerin ne gibi sorunlar yaşadıkları ve derslerden verim alabilme durumları gibi konularda yapılacak bilimsel araştırmalar bu noktada önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ARDIÇ, Kadir - Sema Polatçı (2009). "Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 32, s. 21-46
- AYDIN, Kamile Bahar (2010). *Stresle Başa Çıkma*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- BALTAŞ, Zühal - Acar Baltaş (2012). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- BARUTÇU, Esin (2008). "Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli'de Yapılan Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 541-561
- ÇALGAN, Zeynep - Selen Yeğenoğlu ve Dilek Aslan (2009). "Eczacılar Mesleki Bir Sağlık Sorunu: Tükenmişlik", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1, s. 61-74
- ÇAM, Olcay (1989). *Hemşirelerde Tükenmişlik ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- ÇAPRI, Burhan - Bülent Gündüz ve Zafer Gökçakan (2011). "Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu (MTE-ÖF)'nin Türkçe'ye Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 40, S. 1, s. 134-147
- ÇAPULCUOĞLU, Uğur - Bülent Gündüz (2013). "Lise öğrencilerinde Tükenmişliğin Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Okul Türü ve Algılanan Akademik Başarı Değişkenlerine Göre İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 12-24
- ÇİMEN, Sibel (2007). *İlköğretim Öğretmenlerinin Tükenmişlik Yaşantıları ve Yeterlik Algıları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- FREUDENBERGER, Herbert J. (1974). "Staff Burnout", *Journal of Social Issues*, Volume 30
- KARASAR, Niyazi (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şirketi, Ankara
- KAYABAŞI, Yücel (2008). "Bazı Değişkenler Açısından Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 20, s. 191-210
- MASLACH, Christina and S. E. Jackson (1981). "The Measurement of Experienced Burnout", *Journal of Occupational Behavior*, Volume 2
- MASLACH, Christina and S. E. Jackson (1984). "Burnout in Organizational Settings", *Applied Social Psychology Annual*, Volume 5
- ÖZDEMİR, Yalçın (2015). "Eğitim Stresi ve Benlik Saygısının Ortaokul Öğrencilerinin Okul Tükenmişliği üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 1-10
- TÜMKAYA, Songül (2000). "İlkokul Öğretmenlerindeki Denetim Odağı ve Tükenmişlikle İlişkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 8, s. 1-8